

KEMALİST MİLLİYETÇİLİKTEN TÜRKÇÜLÜĞE (1942-1944)

23 Mart 2026

Yıldırım Koç

Atatürk döneminde Türkiye’de kabul edilen ve uygulanan milliyetçilik, kökeni ve inancı ne olursa olsun, Türk kimliğini benimsemeyi temel alıyordu. Atatürk döneminde ırkçılık reddedilmiş, Türk milliyetçiliğini ırk esasına göre biçimlendirmeye çalışanların girişimleri engellenmişti. Ancak İkinci Dünya Savaşı sırasında Kemalist milliyetçiliği reddederek, Türk milliyetçiliğini ırka dayandıran siyasi akımların önü açıldı. Bu yıllarda Türkçülerin yayımladığı dergilerin bazılarının kapağında “her ırkın üstünde Türk ırkı” sözleri yer alıyordu.

Almanya 1941 yılı Haziran ayında Sovyetler Birliği’ne saldırdı. Sovyetler Birliği ilk başlarda büyük yenilgiler aldı; çok sayıda askeri öldürüldü veya esir edildi. Birçok uzman, Sovyetler Birliği’nin savaşı kaybedeceğine kesin gözüyle bakıyordu. Almanya, bu savaşta Türk soyluların hakim olduğu Sovyet Cumhuriyetlerinde ayrılıkçı hareketleri desteklemeye ve Kızıl Ordu’ya karşı kullanmaya çalıştı. Bu amaçla da, Türkiye’de ırk temelli bir milliyetçilik anlayışıyla hareket eden akımları destekledi. Türkiye’de ise, Sovyetler Birliği’nin dağılma olasılığını dikkate alan bazı devlet adamları, Atatürk’ün irredantizmi reddeden anlayışını kenara koyarak, Türklerin çoğunlukta olduğu bölgelere ilişkin hesaplar yapmaya başladı.

Bu anlayış, İkinci Dünya Savaşı’nın başladığı yıldan ve özellikle de 1941 Haziran’ından sonra ırka dayalı Türk milliyetçiliğini savunan akımların önünün açılmasına ve belki de çeşitli biçimlerde el altından desteklenmesine yol açtı. 1942-1944 döneminde hızla yoğunlaşan ırkçı propaganda ve örgütlenmelerin temelinde bu anlayış yatıyordu.

Ancak bu eğilim 1944 yılı Mayıs ayında aniden kesildi. ırkçılık temelinde bir milliyetçiliği savunanların önde gelenleri tutuklandı, hainlikle suçlandı, işkence gördü ve yargılandı. 1945 yılında sanıklara hapis cezaları verildi. Ancak Soğuk Savaş’ın başlaması ve Sovyetler Birliği’ni zayıflatmayı amaçlayan Turancı girişimlerin yeniden kullanılmaya başlanmasıyla birlikte, 1947 yılında bu davalar sanıkların beraatiyle sonuçlandı.

Devlet politikalarında ırka dayalı milliyetçiliği açıkça destekleyen ilk önemli adım, başbakanlığa yeni atanan Şükrü Saraçoğlu’ndan geldi.

Şükrü Saraçoğlu, 5 Ağustos 1942 günü TBMM’de yaptığı 13. Cumhuriyet Hükümeti Programı’nı sunuş konuşmasının sonunda şunları söyledi:

“Arkadaşlar, Biz Türküz, Türkçüyüz ve daima Türkçü kalacağız. (Bravo sesleri, şiddetli alkışlar) Bizim için Türkçülük bir kan meselesi olduğu kadar ve lâakal o kadar bir vicdan ve kültür meselesidir. (Bravo sesleri alkışlar) Biz azalan ve azaltan Türkçü değil, çoğalan ve çoğaltan Türkçüyüz ve her vakit bu istikamette çalışacağız. (Bravo sesleri, alkışlar)

“Dünkü Türk gençleri müstakil ve hür bir vatana malik olmak, şuurlu ve mütecanis bir millete mensup olmak, memleketi müspet ilimlerle idare etmek ve vatanın hayat ve servet membarlarını memleketin elinde görmek istiyorlardı. Bugün bütün bu idealler birer birer tahakkuk etti. Vaktiyle İzmir’in atlarla çekilen tenekeden tramvayları bile yabancı bir şirketin imtiyaz mevzuu sayılmıştı. Bugün vatanın dört bucağında muntazaman işliyen trenler, yer yer kurulan fabrikalar sadece Türk bilgisi tarafından yaratılmıştır. (Alkışlar)

“Bugünkü Türk vicdanı vatanın her gün biraz daha kuvvetlendiğini, Türk milletinin her gün biraz daha refaha kavuştuğunu ve bilhassa Türk köylüsünün her gün biraz daha yükseldiğini anlamak ve köylü ile bilgi ve toprağı birleştiren bir ideale doğru yürüdüğümüzü görmek istiyor. Hepimiz bu idealin yolcularıyız ve muvaffak olacağımıza inanıyoruz.” (Neziroğlu, İrfan – Yılmaz, Tuncer, Başbakanlarımız ve Genel Kurul Konuşmaları, C.3, TBMM, Ankara, 2014;141)

Almanya, 1933 yılından itibaren Türkiye’deki Turancı eğilimlerle ilgilenmeye, bunlarla ilişki kurmaya çalışmaya başlamıştı. Atatürk’ün ölümünden sonra ırka dayalı milliyetçiliği savunanlar faaliyetlerini yoğunlaştırdı.

Ünlü Turancı Zeki Velidi Togan’ın öğrencilerinden Reha Oğuz Türkkan, 10 Kasım 1938 tarihinde *Ergenekon* dergisini yayımlamaya başladı. Dergide, “Her şeyin üstünde Türk ırkı” deniyordu. 11 Ekim

1939 tarihinde de Kitap Sevenler Kurumu kuruldu. Bu kuruluş 27 Nisan 1940 tarihinde Halkevleri'ne katılmak zorunda kaldı.

Reha Oğuz Türkkan 5 Kasım 1942 tarihinde de *Gökbörü* dergisini yayımlamaya başladı. Ayrıca Gurem adlı gizli bir dernek kurdu. "1938 başında kurduğumuz bu cemiyete, 'Tarama Sözlüğü' lügatından 'gürem', yani insanların birliği adını seçtik. Sonraları bunun ismini 'Bozkurt güremi' şekline soktuk." (Türkkan, R.O., *Tabutluktan Gurbete*, Berikan Yay., Ankara, 2000;298-299)

Bu dönemde Dr.Rıza Nur da 1942 yılı Mayıs ayında yayımladığı *Tanrıdağ* dergisinde ırkçılığı savunuyordu: "Milliyet asla kültür meselesi değildir. Milliyet ırk, kan meselesidir. Dil, zihniyet, edebiyat ve emsali gibi kültür unsurları milliyet binasının ikinci derece malzemelerindedir. Milliyetin bünye ve yapısı böyledir. (...) Bu tarihi dersler biz Türklere hem milliyete sarılmayı, hem ecnebi kandan olan unsurlara karşı şüpheli, uyanık bulunmayı emreder." (Atabay, Mithat, *II. Dünya Savaşı Sırasında Türkiye'de Milliyetçi Akımlar*, Kaynak Yay., İstanbul, 2005;259)

Bu derginin yayımı, Rıza Nur'un 8 Eylül 1942 tarihinde ölmesi üzerine sona erdi. Rıza Nur ile yakın ilişki içinde olan Nihal Atsız 1943 yılında *Orhun* dergisini yayımlamaya başladı.

"İkinci Dünya Savaşı sırasında Pantürkçülük, Rusya'daki Türklerle Anadolu Türklerinin bir federasyon oluşturması için dil, ırk ve tarih konularına ağırlık vererek, Turan devletinin savaşa kurulabileceği temeline oturtulmuştur. Bu nedenle basında Türklerin üstün ırk olduğu, köklerinin Orta Asya'da bulunduğu ve savaşın kaçınılmazlığı vurgulanmıştır." (Atabay,2005;274-275)

Bu dönemde Turancıların önemli kişilerinden biri olan Nurullah Barın, 1942 yılında yayımladığı *Bizim Milli Ülkümüz: Turancılık Nedir?* kitabında şunları yazıyordu:

"Turancıların (Pantürklerin) ilk vazifesi bu esir ırkdaşlarımızın istiklallerini kazanmalarına yardım etmeleridir. Böylece Azeriler, Kırmılılar, Kazanlılar, Başkırtlar, Kırgızlar, Karakalpaklar, Özbekler, Türkmenler, Kazaklar, Uygurlar, Altaylılar müstakil bir devlet olduktan sonra Turancılığın (Pantürkçülüğün) ilk merhalesi katedilmiş olur. Bundan sonra ikinci merhale olarak bunların birbirlerine en yakın olanlarının birleşerek federasyon kurması başlar. Bu da gerçekleşince Turancılığın (Pantürkçülüğün) üçüncü merhalesi olan tek bayrak altında toplanmak işi başlar." (Atabay,2005;282-283)

Almanya, Turancılıkla yakından ilgileniyordu. Almanya'nın amaçlarından biri, bu propagandayla, Sovyetler Birliği'nde yaşayan Türk soyluları kendi yanına çekmekti. Böylece, Kafkas petrolüne ve Orta Asya'daki değerli madenlere de ulaşmayı amaçlıyordu. Kızıl Ordu'daki Türk soyluların Turancılıktan etkilenmesi, Kızıl Ordu'nun gücüne büyük darbe indirecekti. İkinci amaç, Türkiye'nin Turancı politikaları benimseyerek Sovyetler Birliği'ne karşı tavır alması ve Almanya'nın safında savaşa girmesiydi.

Almanya, bu amaçla 1941 yılı sonlarında esir Sovyet askerlerinden birlikler oluşturdu. 1942 yılında bu birliklerde 300 binin üstünde asker bulunuyordu (Atabay,2005;304)

"Kafkasya'da birleşik bir devlet yaratma, Sovyet yönetimi altındaki Türk boyları arasında Sovyet karşıtı propaganda yapma ve Almanya'daki Türk kökenli Sovyet savaş esirlerini Sovyet ordusuna karşı savaşmak üzere özel savaş taburları halinde örgütlenme olasılıkları, Berlin'de Alman yetkilileri ile Türkçüler arasında tartışılan ve von Papen tarafından Türk yetkililere de iletilen ana konulardı. Böylece, Alman dış politikası 'Pan-Türkçülük silahı'nı 'Ruslar'a karşı bir taktik olarak ikinci kez kullanmış oluyordu." (Özdoğan, Günay Göksu, *"Turan"dan "Bozkurt"a, Tek Parti Döneminde Türkçülük, 1931-1946*, İletişim Yay., İstanbul,2001;153)

Almanya, bu amaçlarına ulaşabilmek için önemli miktarda kaynak da kullandı: "Almanya, Pantürkçülerin kullanması için Büyükelçi von Papen'e 5 milyon altın Alman markı göndermiş ve Tan Gazetesi, Bozkurt Dergisi'nde çıkan ve bazı milliyetçilerin yabancı parası aldıklarına belirten yazıya dayanarak yabancı parası alan milliyetçilerin kimler olduğunu dergiden sormuştur. *Bozkurt* dergisi, bu konunun milliyetçilerin kendi iç sorunu olduğunu belirterek para alanların isimlerini açıklamamış ve bu konu sonuca ulaşmadan kapanmıştır." (Atabay,2005;309)

Bozkurt Dergisi'nin 5 Mart 1942 tarihli 13. sayısında, "dergi, isim vermeden bazı milliyetçilerin davaya ihanet ettiklerini, yabancı ülkelerden gelen paralarla zevk içinde yaşadıklarını yazmakta ve bunları hükümet ajanı olmakla suçlamaktadır." (Atabay,2005;309)

Johannes Glasneck, Alman devletinin Türkiye'deki Turancılarla ilişkilerini şu şekilde özetlemektedir:

"Togan ile öğrencisi ve en tanınmış turancı dergi Bozkurt'un sahibi Oğuz Türkkan, daha başka birçok turancı, Türk gençliğini Sovyetler Birliği'ne karşı savaşa hazırlamak için 1941 ile 1944 yılları arasında -Alman gizli servisinin parası ile ve Alman faşizminin üslubu içinde- sınırsız bir şoven propagandası yürüttüler. Bütün bunlar, Türk hükümetinin gözyumması ile oldu. (Glasneck, Johannes, Türkiye'de Faşist Alman Propagandası, Onur Yay., Ankara, 1976;204)

"Ancak Türk turancılarının hedefleri ile Alman süngüsünün yardımıyla Kafkasya'da feodal burjuva egemenliklerini yeniden kurabileceklerini uman Gürcü ve Ermeni sığınık önderlerin hedeflerinin çeliştiği daha başlangıçtan beri ortadaydı. Dışişleri Bakanlığının turancılık dosyalarından ortaya çıktığına göre, gizli servis ile Alman askeri gizli servisi, 22 Haziran 1941'den çok önceleri Taşnak partisinin Ermeni sığınıkları ile, Emin Resulzade ve onun Azerbaycan 'Müsavat' partisinin kalıntıları ile, ayrıca Gürcü sığınık Sait Şamil ile bağıntı kurmuştu. Alman faşistleri, turancılar gibi halkının davasına ihanet eden bu insanları, isteklerini bir gün yerine getirmeyi uzaktan yakından hiç düşünmeksizin, Kafkas bölgesinde yalnızca kendi ele geçirme politikası için kullanmak istiyordu. (Glasneck,1976;204)

"Türk turancılarının başka bir elçisi olarak da, Doğu cephesine yaptığı gezi dolayısıyla (...) General Hüsnü Erkilet etkinlik gösteriyordu. Erkilet, Sovyetler Birliği'ne yapılan saldırıdan hemen sonra Papen'e başvurarak turancılık alanında kendisine görev verilmesini istedi. (Glasneck,1976;207)

"Ayrıca Hitler hükümeti, Türkiye için asıl söz konusu olanın, Kafkasya'nın ve Hazar bölgesinin gelecekteki yazgısı değil, kendi yayılma çabaları olduğunu çok iyi biliyordu. Bu yüzden Hitler, (...) Ribbentrop'un 12 Eylül 1942 tarihli önerisi üzerine, 'Türkiye savaşan devletler karşısında tüm politik tutumunu bizim istediğimiz gibi değiştirmeyi' kabul etmediği sürece, bu konular üzerinde Türk hükümeti ile bütün görüşmelerin Papen tarafından durdurulması buyruğunu verdi. Alman Dışişleri Bakanlığının turancılık çalışması böylece sona erdi. Bunun ardından Sovyet ordularının savaşın yönünü belli eden zaferleri, Türk şovenlerinin tüm tutkularını hayal ve kuruntu dünyasına yolladı. Türk hükümeti, turancıların etkinliğinden uzak durmayı uygun buldu; bir ölçüde tarihsel gelişmeye uyabilmek için 1944 yılında turancılara karşı davalar açtı. (Glasneck,1976;213)

Bu dönemde Türkiye'de "Anadoluculuk" olarak isimlendirilen milliyetçi bir hareket de gelişti. Remzi Oğuz Arık ve Nurettin Topçu'nun önderliğindeki bu hareket Turancılığa karşıydı; Anadolu halkının Türk kimliği ile İslamiyeti bütünleştirmeyi savunuyordu. Remzi Oğuz Arık tarafından 1942-1944 döneminde yayımlanan *Millet Dergisi'*nde bu anlayışın propagandası yapıldı.

Mithat Atabay, Anadoluculuğun yaklaşımını şöyle özetlemektedir:

"Anadolu halkının büyük çoğunluğunun Müslüman olması, Anadoluculuğun dinsel nitelik arz etmesine yol açarken, hiçbir zaman Anadolu ırkçılığına yönelinmemiştir. Bu nedenle Anadoluculuk, İkinci Dünya Savaşı sırasındaki soy ve ırk teorilerine; manevi kaynaşma, ulusal hizmet ve fedakarlık bazında karşı çıkmıştır. (...)

"Anadoluculuk, Atatürk milliyetçiliğine ve Pantürkçülüğe alternatif bir akım olarak ortaya çıkmıştır. Atatürk milliyetçiliğinin çağdaşlaşma atılımlarına karşın dinsel temaları ön plana çıkaran Anadoluculuk, milliyetçiliği tarihsel ve kültürel bağlamda yeniden yorumlayarak mistik bir vatan anlayışına yönelmiştir. Kültüre dayalı gelenekçi ve muhafazakar bir yapının kurulmasını istemesi şeklinde kendini gösteren Anadoluculuk, Türkiye'de çağdaşlaşma ve gelenekçilik çatışmasının yeni bir halkası olarak kültürel, sosyal ve siyasal hayatta varlığını günümüze kadar sürdürmüştür." (Atabay,2005;223)

Bu dönemde, Türkiye'de yerleştirilmeye çalışılan ırkçılık temelli milliyetçilik anlayışına karşı en cesur tepki, Türkiye Komünist Partisi'nden geldi.

1943 yılında Faris Erkman imzasıyla yayımlanan önemli bir broşürde ırkçı Turancı görüşler sert biçimde eleştirildi: Faris Erkman, *En Büyük Tehlike, Milli Türk Davasına Aykırı Bir Cereyanın İçyüzü*, İstanbul, 1943. Bu kitap hükümet tarafından derhal toplatıldı. Kitap, 1936 yılındaki faaliyeti durdurma kararından sonra 1943 yılında yeniden faaliyete geçen Türkiye Komünist Partisi yöneticilerinden Reşat Fuat Baraner tarafından yazılmış ve Faris Erkman imzasıyla yayımlanmıştı. (İleri, Rasih Nuri, 1944 TKP Davası, Tüstav Yay., İstanbul, 2003;287, 288)

En Büyük Tehlike broşüründe şunlar yazıyordu:

"Türk milletinin bugünkü huzuruna, asude yaşayışına karşı sinsi ve pusuda yatmış diğer bir tehlike ile de karşı karşıyayız. Memleketimizin hakiki menfaatlerine aykırı, taban tabana zıt gayeler için bizi harbe sürüklemeye uğraşanlar, sulh ve sükûnumuza suikast yapanlar var.

"Dikkat!.. Bu suikastçıları uzakta zannetmeyin! Bunlar kendi içimizdedirler.

“Ne tarafımıza baksak sözde milliyetçi bir maske altında hakiki hüviyetini gizlemeye çalışan bu suikastçıları, yüksekte atan bir takım parlak cümlelerle millî hissiyatımızı tahrik maksadiyle hararetli bir faaliyet içinde görüyoruz. (Erkman,1943;3)

“Fikir ve iddialarıyla sadece Kemalizm prensiplerine aleyhtar bir cephe almakla kalmazlar, ırk, kan vesaire gibi hiçbir ilmî esasa dayanmayan safsatalarla yurttaşlık camiamızda zorla ayrılıklar yaratmaya çalışma suretiyle Cumhuriyet kanunlarını ve nizamlarını hiçe sayarlar; hareketleriyle, sözleriyle, yazılarıyla hükümetimizin dış siyasetine de aykırı hareket ederler.

“Muharip taraflardan birine karşı tapınma derecesine varan sempatileri ve taraftarlıklarıyla dürüst bitarafliğimizi ihlal etmeye, hatta bizi istila harbine sürüklemeye uğraşırlar. (...)

“Ortaya attıkları fikir ve iddialarının arkasında, öz millî davalarımıza düşman, millî istiklalimizi tehdit eden sinsi yabancı bir politikanın propagandası gizlidir. Sözlerine, yazılarına hakim olan hep bu menhus propagandadır.

“Bu pan-türkist, Turancı, ırkçı, Türkçü kuklalar, iplerini tutan yabancı ellerin istediği oyunları onların istediği gibi oynamaktadırlar. Gayelerinin millî olduğunu istedikleri kadar iddia etsinler, bu hareketin ustaca idare edilen manivelası yabancı ellere aittir. Yabancı bir istila politikasının birer çığırkanı olan bu adamlardan memleketimiz ve yurdumuz için zarardan başka ne beklenebilir?

“Tehlike büyüktür! Bu ırkçı Türkçü cereyana karşı gözümüzü açmak, uyanık bulunmak bugün için bir millî dava, vatanî bir vazifedir.” (Erkman,1943;4)

“Bizim memleketimizdeki Türkçülük cereyanı da yine büyük bir Türk imparatorluğu kurulacak vaadiyle Türk milletini yabancı isteklere alet olarak kullanmaktan başka bir maksat gütmemektedir. Bu cereyanı bizim aramızda yaratmak isteyen devletlerin bundan bekledikleri gaye gayet sarıhtır. Çünkü, Türk olduğu iddia edilen topluluklar karşı tarafta bulunuyorlar; bizi böyle lüzumsuz ve faydasız bir sergüzeşte atmak suretiyle kendi karargahlarını bizim zararımıza kuvvetlendirmek istiyorlar.” (Erkman,1943;11)

“O halde yabancılar tarafından ve sadece kendi menfaatlerine bir alet olarak ortaya çıkarılan bu Turancı, Türkçü fikirlerin mürevvîçlerine, Türk milletinin en gür bir sesle söyleyeceği bir tek şey vardır: Efendiler, ne halt ediyorsunuz?” (Erkman,1943;16)

“Bu efendiler Cumhuriyet hükümetimizin dış politikasını da beğenmiyorlar, ne istedikleri ise meydandadır. İrkçılıklarının nereden geldiği, hangi harbi ve niçin istedikleri, bizim içtimâî bünyemizin kabul edemeyeceği bir rejimin aramızda avukatlığını, yarıdakılığını yaptıkları anlaşıldıktan sonra bu efendilerin ne biçim milliyetçi oldukları kendiliğinden meydana çıkıyor. Milliyetçiliği başka kimselere vermemelerinin sebebine gelince, o da gayet basittir: çünkü milliyetçilik onların elinde bir kalkan vazifesi görüyor ve bu kalkanın altında onlar sadece bize aykırı ve zararlı fikirlerin spekülasyonunu yapmakla kalmıyor, bu zararlı görüşleriyle ağızlarından hiç düşürmedikleri ve sözde çok sevdiklerini durmadan tekrarladıkları milletlerine karşı suikastlar hazırlıyorlar. (Erkman,1943;29)

1942-1944 yıllarında Kemalist milliyetçiliği reddeden ve Türkiye’de halkı ırk/soy temelinde bölecek bir ırkçılık anlayışını (Almanlarla ilişki içinde) savunan kişi ve örgütlerin gücü, Türkiye’yi Almanya’nın yanında savaşa sokmaya yetmedi. Sovyetler Birliği’nin yenileceğini tahmin eden bazı devlet adamlarının girişimlerine karşın, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ve çevresindeki kişiler, Türkiye’yi büyük ve tehlikeli bir maceraya sokmak isteyenleri engelledi.